

Lahkus Hilda Sabbo (29.04.1930 – 7.05.2024)

Seda, kui raske oli olla 1930. aastatel Kaukaasias sündinud eestlane, teavad üksikasjalikumalt vaid vähesed. Mina sain sellest teada Hilda Sabbolt, kes lahkus meie hulgast 7. mail kõrges vanuses. Hilda elutöö seisnes Kaukaasias ja laiemalt kogu Nõukogude Liidus 1930. aastatel eestlaste ja teiste rahvaste kallal toime pandud Punase terrori kuritegude avalikustamises.

Hilda valis oma tee ise, kuid selles oli suur osa niisuguste sündmuste sunnil, mida ta ise valida ei saanud.

Hilda Sabbo sündis 29. aprillil 1930 Kaukaasias praeguse Krasnodari krai territooriumil Uus-Eesti (Novoestonovskoje) külas. Tema vanemad olid lihtsad eesti põllupidajad, 19. sajandil Põhja-Kaukaasiasse väljarännanute järglased. Ligikaudu samal ajal Hilda sündimisega hakkasid tollases Nõukogude Liidus süvenema stalinistliku režiimi massilised repressioonid, millest ei jäänud puutumata ka Kaukaasia eesti külad.

Hilda ema vanemad kuulutati 1933. aastal kulakuteks ja aeti kodust välja. Väljamõeldud süüdistuse põhjal vangistati Hilda isa Albert Sabbo, kes vabanes 1935. aastal. Ent see oli alles algus.

1938. aasta suvel arreteeris Nõukogude võim paari päeva jooksul sisulise põhjenduseeta peaaegu kõik Uus-Eesti küla mehed ja mõrvas nad mõni kuu hiljem Krasnodaris julmal viisil. Nende meeste hulgas olid Hilda isa, emapoolne vanaisa, kolm onu ja kaks vanaonu. Perekondadele tõde ei teatatud, arreteeritud mehed jäid kadunuks. Hilda oli siis kaheksa-aastane.

Samal ajal jätkus Nõukogude võimu surve Uus-Eesti külale, kuhu olid jäänud peaaegu ainult naised, vanurid ja lapsed. Nemad pidid nüüd täitma külas moodustatud kolhoosile pandud tööülesandeid. Eestikeelne kirjandus konfiskeeriti kodudest. Umbes tol ajal lõpetati kogu NSV Liidus poliitbüroo korraldusel eestikeelse kirjanduse ja ajakirjanduse väljaandmine. Uus-Eesti külas tegutsenud eesti kool muudeti 1938. aastal venekeelseks, õpetajad arreteeriti ja lastel keelati koolis eesti keele rääkimine.

Selle kooli esimesse klassi läks 1938. aastal, kuu pärast isa ja vanaisa arreteerimist ka Hilda, kes vene keelt ei osanud. Uued õpetajad ei osanud eesti keelt. Vene keele sai Hilda selgeks alles järgmisel aastal, kui ta saadeti suveks sugulase juurde, kes töötas velskrina kaugemas vene külas.

Kogu Hilda koolitee jäi venekeelseks. Hiljem õppis ta Tšerkesski lähedal Psautšja-Dahhe koolis. Siis sai tema ema infarkti ja Hilda tuli pärast 7. klassi lõpetamist tagasi, tööle koduküla kolhoosi, kus tal tuli teha ka raskeid meestetöid.

Aastatel 1948–51 õppis ta Tšerkesski meditsiinikoolis, mille lõpetas velskrina. Seejärel suunati ta tööle Stavropoli kraisse Ptitsõ külla, kus elasid vene kasakad. Seal töötas Hilda velskrina, hiljem arsti asetäitjana aastatel 1951–52. Seejärel avanes võimalus sõita kodumaale, Eestisse, kuhu ta jõudis septembris 1952. Hilda asus tööle Elvasse ja elas Peedul, kuhu jõudis sama aasta jõuluõhtul lõpuks elama ka tema ema. Hilda on mulle omavahelistes vestlustes rääkinud ka sellest, kui vaenulikud ja koguni õelad olid kodueestlased tollal tema kui Venemaalt tulnud eestlase vastu, kuid ta ei soovinud seda kunagi rõhutada, veel vähem avalikult.

Elvas töötas Hilda aastatel 1952–62 meditsiiniõena ja lastesõime velskrina, pärast täiendõpet operatsiooniõena ja lõpuks lastearstina. Aastatel 1962–84 oli ta Tallinnas Punase Risti töötaja ja töötas samal ajal kiirabis operatiivõena, hiljem dispetšerina; alates 1984. aastast Tallinna psühhoneuroloogia haiglas, seejärel uuesti kiirabis.

Aastal 1990, pärast sünnikoha külastamist Krasnodari kraisis tundis Hilda, et ta peab lõpetama töö kiirabis ja pühenduma ajalooliste dokumentide uurimisele, et saada teada, mis, kuidas ja miks tema kodukülas 1938. aastal ja pärast seda juhtus. Aastal 1991 ta seda ka tegi, töötades sestpeale mitu aastat nädalate ja kuude kaupa arhiivides, eriti Moskvast, ning kogus ka Eestis inimestelt andmeid Nõukogude režiimi kuritegude ja ohvrite kohta.

Tol ajal avanesid Venemaa arhiivides lühikeseks ajaks unikaalsed võimalused tutvuda Nõukogu võimu kuritegusid käsitlevate dokumentidega, mis olid enne olnud ja olid ka hiljem jälle salastatud. Hilda kasutas seda võimalust kogu oma energiaga ja tõi Eestisse olulisi koopiaid ja ära kirjutusi nendest dokumentidest. Selle käigus avanes talle detailsem pilt sündmustest tema lähedastega ja teiste Uus-Eesti küla meestega.

Hildal oli raske sellest kirjutada, kuid ta ei suutnud vaikida, nagu ta on hiljem rõhutanud, ja nii sündis tuhandete lehekülgedega seitsmeköiteline „Võimatu vaikida”: ära kirjad ja koopiaid Hilda leitud arhiividokumentidest, mis puudutavad stalinistliku režiimi hävitavat tegevust inimeste ja inimsuse vastu. Hilda koostatud on ka tema koduküla saatust avav raamat „Häving” (mis ilmus mõni aasta tagasi täiendatult ka venekeelsena) ning veel mitu repressioone käsitlevat teost. Suurema osa enda raamatutest kirjastas Hilda oma raha eest.

Hilda ei olnud ajaloolane ja küllap on talle seoses nende raamatute koostamispõhimõtetega etteheiteid tehtud. Ent kui vaadata tagasi tema elatud erakordsele elule, ei ole see peamine. Hilda andis läbi aastate oma isikliku ja väga suure panuse nii inimeste aitamisse ja päästmisse meedikuna kui ka ühiskonna aitamisse sotsialistliku režiimi kuritegudest teada- ja arusaamisel, et kümnete tuhandete eestlaste ja teiste kallal toime pandud vägivald ja terror ei jääks vaid mõneks anonüümseks lauseks mõnes ajalooraamatus. Oma panuse eest sai ta 1997. aastal Riigivapi III klassi teenetemärgi ja tema kogutud materjalist on Rahvusraamatukogus nimeline fond. Samuti oli Hilda hingelt ja südamedelt Eesti patrioot.

Tema isa ja vanaisa said 1920. aastal Eesti Vabariigi kodakondsuse tunnistused ja välispassid. Omaaegne Eesti riik luges sellised inimesed enda kodanikeks ka siis, kui neil – peamiselt Nõukogude võimu takistuste tõttu – ei õnnestunud Eestisse jõuda. Hilda, olgugi et Eesti kodaniku tütar, sai Eesti kodakondsuse 1990. aastatel naturalisatsiooni korras ja ka hiljem ei lugenud Eesti riik tema kodakondsust sünniga omandatuks. Üks Hilda lootusi oli, et Maarjamäe memoriaalis avataks mälestusnurgake Nõukogude Liidus elanud Eesti kodanikele, kellel Nõukogude võimu takistuste tõttu ei õnnestunud Eestisse jõuda enne, kui nad 1930. aastatel Punase terrori käigus mõrvati – sageli muu hulgas põhjusel, et nad olid omal ajal saanud Eesti kodakondsuse. See lootus on seni täitumata.

Hilda koduküla Uus-Eesti, mille Nõukogude võim hävitas, kustutati 1997. aastal Venemaa kohanimede registrist. Ent suuresti tänu Hildale on

mälestus sellest külast, kõikidest sealsetest eesti peredest jäänud ajaloojäljena raamatutesse ja ajakirjandusse. Tänu temale on Tallinnas Pärnamäe surnuaial mälestuskivi tema koduküla meestele. Hilda Sabbo täitis oma eesmärgi – et tema küla ei ununeks nimetuna – ning on ka üldisemalt andnud jõulise ja olulise panuse Kaukaasia eestlaste ajaloo uurimisse ja teadvustamisse.

Austusega

Andres Aule